

OD FUNKČNEJ ŠTYLISTIKY K RECEPČNEJ ONTOLOGII DIELA Antropologický horizont výrazovej sústavy Františka Miku

Krisztián Benyovszky

1. Jana Hoffmannová v záverečnej kapitole svojej knihy *Stylistika a...* podáva krátke hodnotenie niektorých štylistických orientácií. O deviačnej, selektívnej, generatívnej, normatívnej a kvantitatívnej štylistike hovorí, že – pri všetkom ich teoretickom prínose – sú už skôr historickými koncepciami a tvoria “spíše pozadí aktuálneho stylistického dění”¹, alebo sú iba metodologickým doplnkom istých štylistických výskumov. Oproti tomu *funkčnú štylistiku* pražskej školy pokladá za stále aktuálnu a inšpiratívnu, odvolávajúc sa pritom nielen na jej klasickú podobu, ale aj na ďalšie generácie českých bádateľov, ktorí túto koncepciu ďalej rozvíjali (K. Hausenblas, M. Červenka, M. Jankovič) a prispôbovali ju novým spoločenským, umeleckým a vedeckým požiadavkám. Medzi inými sa napríklad spomína úspech recepčnej estetiky, ktorá podnietila aj štylistický výskum v smere uplatňovania pragmatického aspektu (úloha a aktivita príjemcu pri registrácii štylistických kvalít). Na konci knihy autorka zdôrazňuje potrebu koncipovania *dialogickej, intertextovej, komplexnej štylistiky*², ktorá by operovala s pojmom “štýl” ako s integračnou kategóriou textu, t.j. jeho jazykovej, tematickej vrstvy a kompozičnej výstavby.

2. Tento krátky úvodný exkurz mal za úlohu načrtnúť kontext, v ktorom je snád’ možné markantnejšie zachytiť aktuálnosť nášho príspevku. Prezentovať štylistickú teóriu, čiže výrazovú koncepciu štýlu Františka Miku ako prejav istej kontinuity so základnými metodologickými princípmi pražského lingvistického funkcionalizmu zdá byť celkom opodstatnený postup, nedeje sa to ani prvýkrát v recepcii jeho vedeckého diela, dokonca sa na tieto zdroje aj sám autor odvoláva vo svojich publikáciách³. Napríklad v štúdií *Polstoročie slovenskej štylistiky* charakterizuje svoju koncepciu ako isté pokračovanie štrukturalizmu, keďže “dôsledne dotahuje funkčný aspekt do detailnej analýzy”⁴. Permanentné zdokonalovanie jeho originálneho systému výrazových kategórií (ktorý je v zatiaľ poslednej verzii

¹ Hoffmannová, J.: *Stylistika a ...* Praha. Trizonia 1997, s. 172.

² I.m. s. 175.

³ Miko, F.: *Estetika výrazu*. Bratislava, SPN 1969, *Text a štýl*. Bratislava, Smena 1970 a i.

⁴ Miko, F.: *Polstoročie slovenskej štylistiky*. Slovenská reč, 34, 1965, č. 5, s. 265.

nazývaný ako funkčný systém textu⁵), zmapovanie nových a nových funkčných zreteľov jazyka a umeleckých textov a rozširovanie pola výrazovej analýzy výskumnými pracovníkmi “nitrianskej školy” na neliterárne, výtvarné⁶ a hudobné diela⁷ svedčia o opodstatnenosti citovanej Hoffmannovej diagnózy (životaschopnosť a produktívnosť funkčnej štylistiky). Na druhej strane je však potrebné dodať, že Mikova výrazová teória už od samých začiatkov nechce byť “iba” istou metódou štylistického výskumu, jej horizont je širší, v podtitule sme ho nazvali *antropologickým horizontom*. Nejde tu iba o to, že široké chápanie pojmu štýl (podľa niektorých recenzentov až príliš široké) viedlo Miku k inkorporácii a jedinečnej integrácii takých disciplín (a ich pojmových aparátov) ako je lingvistika, poetika, retorika, naratológia a estetika, ale skôr sa tu žiada upozorniť na moment *interpretácie*. Odvolávať sa na výrazovú sústavu, píše Anton Popovič, znamená vlastne interpretovať⁸. Interpretáciu chápe Miko nielen ako výklad, analýzu umeleckého textu, rozbor výrazových prostriedkov a formuláciu možného zmyslu diela, ale tento výkon znamená zároveň aj komunikáciu recipienta so svojím životným svetom, jeho reflexiu na svoju existenciálnu situáciu. Funkčná analýza neodkrýva iba štylistické znaky diel, ale cez interpretáciu tematizovaných, umelecko-zážitkovo zobrazených životných situácií, existenciálnych módov sa dotýka aj sféry, ktorá je pre akademickú vedu obyčajne tabuizovaná, resp. irelevantná, pre Miku však bytostne dôležitá. Je preto oprávnená charakteristika Tibora Žilku: Mikovu metodológiu výrazovej analýzy možno chápať ako svojskú, “stredo-európsku hermeneutiku.”⁹ Toto tvrdenie je potrebné špecifikovať v tom smere, že ide o hermeneutiku nielen v zmysle “umenia interpretácie”, exegetiky, ale aj v zmysle “umenia chápania svojej existencie”. Takáto koncepcia štylistiky láme tradičné bariéry medzi odborným, vedeckým výkonom bádateľa a jeho intímny životným svetom, medzi osobnou životnou skúsenosťou a profesionálnou, teoreticky fundovanou interpretačnou aktivitou.

Naším cieľom je poukázať práve na tieto súvislosti, začínajúc prezentáciou téz a výkladom základných termínov Mikovej štylistiky a končiac jeho pragmatickými, ba možno povedať, že v istom zmysle existenciálno-hermeneutickými súvislosťami. Usilujeme sa byť čo najstručnejší, preto niektoré naše konštatovania sa môžu zdať ako príliš striktné a diskutabilné. Za takýmto priamočiarym, skôr deklaratívnym, než problematizujúcim výkladom však treba vidieť náš zámer načrtnúť cestu od lingvistického funkcionalizmu k recepčnej ontológii diela, pričom sa budeme opierať aj o niektoré kľúčové metatexty, ktoré reflektujú Mi-

⁵ Miko, F.: *Aspekty literárneho textu*. Nitra, Všpg v Nitre 1989, s. 44.

⁶ Kapsová, Eva: *Výrazové osobitosti výtvarného diela*. Nitra, UKF v Nitre 1997.

⁷ Fújak, Július: *Tvorivosť v načúvaní hudobnému tvaru*. Nitra, UKF v Nitre 2000.

⁸ Popovič, A.: *Paradigmatika a syntagmatika štýlu*. Romboid, 4, 1969, č. 6, s. 49.

⁹ *Rozhovor s Tiborem Žilkou* (rozprával sa Jiří Hrabal). Aluze, 2001, č. 2, s. 40.

kovu výrazovú teóriu z rôznych (inter)disciplinárnych a metodologických hľadísk.

3. Na úvod možno konštatovať, že pojem *štylistika* znamenala od začiatkov pre Miku takú generálnu, integrujúcu disciplínu, ktorá robí nárok na to, aby obsiahla celú výskumnú oblasť literatúry a pritom systémovo zjednotila, "zladila" také heterogénne náuky, ako lingvistika, poetika, retorika, estetika, semiotika, teória komunikácie, textológia, literárna história, literárna kritika a teória prekladu. Tento svoj zámer vyslovil autor explicitne v knihe *Hodnoty a literárny proces* nasledovne: "Štýl zahrňuje v sebe štruktúrnu procesualnosť diela, jeho spoločenské, ideovo-hodnotové a semiotické súvislosti, vývinovú perspektívu a jej dobové formácie, žánrové protiklady, medziliterárne vzťahy, relácie prekladu, ako napokon aj komunikačný a literárnokritický aspekt"¹⁰. Frapantnejšie to sformuloval vo svojej štúdii *Sujet a sloveso*: "...v umeleckom diele je všetko štýl a...mimo štýlu tam niet ničoho"¹¹. Klúčový je tu teda výklad pojmu *štýl*. Najkoncíznejšiu definíciu podal Miko v monografii *Text a štýl*: "Štýl je jedinečná alebo štandardizovaná dynamická konfigurácia istých výrazových vlastností v texte, reprezentovaných jazykovými a tematickými prostriedkami. Táto konfigurácia zodpovedá komunikačnému postoju a jej cieľom je diferencovaná komunikácia"¹².

3.1. Dostali sme sa k dvom otázkam. Po prvé: Čo sú to "výrazové vlastnosti" textu (alebo ďalšími synonymami: výrazová hodnota, kvalita, kategória, línia, druh výrazu¹³, výrazové valéry, funkčné komponenty štýlu¹⁴, výrazové aspekty, módy, registre, parametre, dimenzie, funkčné aspekty, funkčné kvalifikátory textu¹⁵, vyjadrovacie a komunikačné zretele¹⁶, funkčné kvality komunikácie¹⁷)? Odpoveď nachádzame v úvodnej kapitole knihy *Estetika výrazu*: "Výrazová kvalita vzniká vždy...zdôraznením istého funkčného aspektu reči. To automaticky spôsobuje potlačenie ostatných funkčných aspektov, takže reč pritom nadobúda isté jednostranné funkčné zaostrenie. Práve toto zaostrenie je tým, čo pociťujeme ako štýl"¹⁸. Preto možno zaokrúhliť našu definíciu konštatovaním, že výrazové kategórie vznikli v procese postupnej diferenciacie jazykovej funkcie. Miko odôvodňuje používanie slova "výraz" na inom mieste tým, že ide o "zakúšanie" toho,

¹⁰Miko, F.: *Hodnoty a literárny proces*. Bratislava. Tatran 1982, s. 11.

¹¹ Miko, F.: *Sujet a sloveso*. Litteraria. Bratislava. SAV 1971, s. 85.

¹² Miko, F.: *Text a štýl*. Bratislava, Smena 1970, s. 107.

¹³ Miko, F.: *Estetika výrazu...* s. 12.

¹⁴ Miko, F.: *Od epiky k lyrike*. Bratislava, Tatran 1973, s. 31.

¹⁵ Miko, F.: *Pojem textu*. Romboid 1987, č. 9, s. 69.

¹⁶ Miko, F.: *Literárne dielo ako text*. In. O interpretácii umeleckého textu 11, Nitra. Pedagogická fakulta v Nitre 1989, s. 94.

¹⁷ Miko, F.: *Aspekty literárneho textu...* s. 69.

¹⁸ Miko, F.: *Estetika výrazu...* s. 18.

čo nám dáva výraz či vyjadrenie reprezentované textom"¹⁹. Tieto kategórie, kvality, hodnoty tvoria systém, ktorý je intuitívne známy a používaný aj v tom prípade, ak sa o jeho existencii ani nevie. Sú to vlastne *elementárne* zložky štýlu (napr. zážitkovosť, pojmovosť, expresívnosť, šírka výrazu). Ich kombináciou, "dinamic-kou konfiguráciou" vznikajú potom *komplexné* výrazové kvality, medzi ktoré patria aj tzv. *funkčné štýly* (Miko rozoznáva štyri základné funkčné štýly: hovorový, vedecký, administratívny a umelecký štýl).

3.2. Po druhé: Čo sú to "jazykové a tematické prostriedky" a akú majú funkciu? Sú to jazykové, tematické a kompozičné indikátory, exponenty štýlu, ktorými sa zaoberá hlavne jazykoveda a široko chápaná teória literatúry (literárna komunikácia, žánrológia, kompozícia, versológia, "zúžená" retorika a štylistika atď.). Ak výrazovú kategóriu chápeme ako signifié, indikátory sú jej signifiantmi. Označujú, vyvolávajú, vyjadrujú isté štylistické kvality, výrazové hodnoty, funkčné aspekty, pričom sa nevyznačujú takou bezprostrednou jednotou označujúceho a označovaného ako gramatické kategórie. Ako Miko sám priznáva, v analýzach mu šlo o odhalenie "štylistického znaku", "k štylistickému *signifiant* hľadať štylistické *signifié* a naopak"²⁰. Výrazová kategória je teda pojem, ktorý umožňuje vidieť zdanlivo rôznorodé prvky ako homogénne, tj. homogénne svojou estetickou funkciou, v prípade literatúry smerujúcej k módu zážitkovej ikonickosti: "Jazyk a téma ako heterogénne fenomény sa spoločnou účasťou na konštituovaní výrazovej štruktúry stávajú podľa stupňa tejto účasti homogénnymi zložkami štruktúry, sú v nej funkčne zrovnoprávnené a zjednotené"²¹. V prípade štylistickej analýzy ide potom o usúvŕažnenie recepčného dojmu s príslušnými prostriedkami jazykového a tematického plánu, čiže textu"²². Podľa Miku každý jazykový a tematický prvok má istú inherentnú štylistickú hodnotu, preto význam pojmu *štýl* pokrýva semantiku pojmu *text*. "Každé slovo, každý gramatický tvar a konštrukciu, každú zmenu v štylizácii hodnotíme...z hľadiska dosiahnutej alebo posunutej výrazovej kvality. Každý jazykový prvok je vo väčšej alebo menšej miere prostriedkom výrazovej inštrumentácie. Každé slovo prináša istú výrazovú hodnotu."²³ Tým súvisí aj spomenutý štatút štylistiky ako generálnej disciplíny, ktorej

¹⁹Miko, F.: *Hodnoty a literárny proces*... s. 35.

²⁰ Miko, F.: *O teoretickom pluralizme, o autoritách vo vede a o iných veciach* (Odpoveď na kritiku). *Slavica Slovaca*, 5, 1970, č. 4, s. 436.

²¹ Miko, F.: *Od epiky k lyrike*... s. 229.

²² Aj preto je oprávnené konštatovanie Lubomíra Plesníka, že prostredníctvom výrazovej sústavy „sa k nám potichu vkradla recepčná estetika ešte pred okázalým nástupom jej nemeckej menovkine“. Plesník, L.: *Pragmatické aspekty Mikovej koncepcie textu*. In: *Pragmatická estitika estetika textu*. Nitra, Všpg v Nitre 1995, s. 95.

²³ Miko, F.: *Čo dáva jazyk spisovateľovi*. In: Ružička, J. red.: *Jazyk a štýl modernej prózy*. Bratislava, SAV 1965, s. 65.

súčasťou sú poetika, retorika, lingvistika a estetika²⁴. A zároveň sa tým osvetľuje aj podtext Plesníkovej charakteristiky výrazovej sústavy ako “skúsenostného zovšeobecnenia najzákladnejších hodnotových modalít reči.”²⁵

4. František Miko ako školený lingvista rozvíjal svoju výrazovú teóriu – najmä od monografie *Text a štýl* (1970) – v susedstve, resp. vo všeobecnom metodologickom rámci takých disciplín ako sú *semiotika a teória komunikácie*, preto sa niekedy jeho koncepcia parafrázuje ako semioticko-funkčná alebo komunikačná štylistika. Nad tým sa nemožno veľmi čudovať, veď inšpiratívnym východiskom tak Míkoveho, ako aj pražského funkcionalizmu (Mukařovský, Jakobson) bol Organonmodel Karla Bühlera, semioticko-komunikačná teória jazykového znaku, ktorá prvýkrát upriamila pozornosť na funkčnú stránku reči. Miko dopĺňa a do istej miery aj modifikuje – diferencuje a systematizuje predošlé teórie jazykového funkcionalizmu (Bühler, Jakobson). Výsledkom tohto úsilia je výrazová sústava, tj. “štylistická topológia” (Popovič) textu, model štylistických univerzálií, prísne koncipovaný, ale otvorený systém funkčných-recepčných aspektov jazyka a reči, ktorý však zahŕňa aj jednotlivé fázy tvorby textu. Ide o model semioticko-komunikačný: “Model textu a štýlu nemôže byť iný ako semiotický a komunikačný. Prvý z týchto prívlastkov reči znamená “nesúci význam”, druhý zasa: “akcia medzi vysielateľom a príjemcom”²⁶.

4.1. Plnohodnotnú komunikáciu vidí Miko ako jednotu tvorby a recepcie, ako rovnoprávne akty vedomia tvorca a príjemcu. Text je potom miestom, kde dochádza k prieniku týchto dvoch vedomí. A práve tento prienik je to, čo voláme komunikáciou, hovorí Miko. Takýto tautologický výklad podniká preto, aby dospel k postulátu, že dovŕšujúcou fázou komunikácie je recepcia, a že “ontologické kritérium diela možno zúžiť na fakt recepčného bytia diela”²⁷ Tým sa ruší dualita textu a recepcie a dielo ako výrazová kvalita sa situuje do pola ľudského vedomia. To má svoje dôsledky aj pre štylistickú analýzu, veď, ako píše Miko, “štylistická skúsenosť” je totožná s recepčným zážitkom²⁸. V tomto smere je zaujímavé konštatovanie Jána Števčeka, podľa ktorého Miko “pomocou lingvistických metód dospel k samým základom estetiky a novým spôsobom zmapoval jej terén”²⁹. Z nášho pohľadu sa však žiada isté doplnenie tohoto tvrdenia: “zmapovanie terénu estetiky”, estetickéj skúsenosti znamenalo pre Miku vždy zároveň aj “zmapovanie terénu bytia”, existenčnej skúsenosti, zmapovanie životnej motivá-

²⁴ O tom pozri: Zajac, P.: *Štylistika, poetika, retorika*. In: Žilka, T. red.: *Od moderny k postmoderne*. Nitra, UKF v Nitre 1997, s. 29-43

²⁵ Plesník, L.: *Pragmatické aspekty Mikovej koncepcie textu...* s. 103.

²⁶ Miko, F.: *Semioticko-komunikačný model textu a štýlu*. In: *O interpretácii umeleckého textu* 10, Nitra, Pedagogická fakulta v Nitre 1987, s. 6.

²⁷ Miko, F.: *Aspekty literárneho textu...* s. 130.

²⁸ I. m. s. 83.

²⁹ Števček, J.: *Skúsenosti*. Bratislava. Smena 1989, s. 98.

cie estetického tvaru. Išlo mu o dôraznenie *antropologického aspektu* umenia. Prejavuje sa to aj v tom, že výrazové-funkčné kategórie chápe ako atribúty človeka: "V skutočnosti stojí...subjekt za všetkými funkčnými kategóriami textu. Je to subjekt rovnako operatívny, ako aj ikonický, sociatívny, subjektívny, zážitkový, pojmový..."³⁰. Ľubomír Plesník hovorí v tejto súvislosti o "textualizácii vedomia", o tom, že usporiadanie výrazovej sústavy "by malo zodpovedať štruktúre ľudského vedomia"³¹. Tento antropologický rozmer sa dá hádam najrukolapejšie prezentovať na výrazovej kategórii *dejovosti*.

4.2. Už aj miesto *deja* ako osobitej štyľovej kategórie vo výrazovej sústave, jej bezprostredná napojenosť na kategóriu *zážitkovosti*, svedčí o tom, že z hľadiska umeleckého-estetického zážitku má kľúčovú úlohu, ba – ako to spomína aj Miko – často sa s ním aj stotožňuje. Aj keď je dej jadrom epickej zážitkovej ikonickosti, pri evokácii estetického zážitku mu "napomáhajú" aj iné kategórie (okrem fundamentálnej, hĺbkovej opozície *kontrastu* a *miery* výrazu sú to hlavne tempo-rálnosť, aktuálnosť, markantnosť a kolorit výrazu). Treba zdôrazniť, že dej, resp. dejovosť výrazu chápe Miko ako pojem so širšou platnosťou, kým sujet je preňho len "zvláštnym prípadom dejovosti"³². Esenciou sujetu je konflikt, ktorý je v diele reprezentovaný kontrastným postavením jedného *rušivého* a jedného *vyrovňavajúceho* prvku, vzťah medzi nimi a rôzne možné zmeny proporcie, čo sa týka ich miery vyváženia a harmónie, sa potom pri recepcii počítuje ako prejav *tenzie* a *detenzie*. To je skrytý motivátor estetična, čím sa Miko stavia proti tzv. deviatčnej estetike, ktorá buduje na inovácii, aktualizácii, deformácii, tj. na variabilite výrazu. Najdôležitejším indikátorom dejovosti sú *slovesá*, hlavne plnovýznamové a aj medzi nimi tie, ktoré vyjadrujú externé akcie. Pri slovesách, vyjadrujúcich interné deje (mentálne a duševné procesy) a stavy, je táto miera účasti na rozvíjaní deja (a tým aj témy) menej výrazná. Osobitú dôležitosť pripisuje Miko tým slovesám, ktoré svojou sémantikou zasahujú do oblasti ľudského konania. Nazýva ich *antropologickými slovesami*: "Umelecké dielo sa tak alebo onak vždy dotýka ľudskej sféry, života, má antropologický charakter. "Antropologické" slovesá sú preto v texte významnejšou črtou ako slovesá s dejom, ktorý pripisujeme veciam. Dej osôb je "pravý" dej, ich dynamika je "pravá" dynamika"³³. Táto rozhodujúca funkcia slovies je daná tým, že "sujetová próza pracuje s vypätejšou dynamikou a akčnosťou slovesného deja ako nesujetová próza"³⁴. Odvolávanie sa na životnú situáciu a na jej semiotické modelovanie (zážitkové zobrazenie) v diele už implicitne poukazuje aj na ďalšie konštitutívne zložky epickej zážitko-

³⁰ Miko, F.: *Aspekty literárneho textu...* s. 64.

³¹ Plesník, Ľ.: *Drasticnosť a brutalita ako výrazové kategórie*. In: Plesník, Ľ.: *Pragmatická estetika textu*. Nitra, Všpg v Nitre 1995, s. 219.

³² Miko, F.: *Sujet a sloveso...* s. 72.

³³ I.m. s. 76.

³⁴ I.m. s. 79.

vosti, ktoré Miko nazýva “tematickými kategóriami”³⁵: *postava, prostredie, reč a stav*. Vzájomný vzťah týchto kategórií tvorí “tematický model” literárneho diela. Miko ich vysvetľuje z hľadiska tvorby nasledovne: “Objektom literárnej tvorby je životný problém človeka”, “jeho životná situácia”. Táto situácia má individuálny i spoločenský rozmer. Štruktúra “životnej situácie človeka” obsahuje potom tieto základné prvky: individuálnu “postavu”, o ktorej situáciu ide, jej vzťah k spoločenskému prostrediu, v ktorom sa táto situácia utvára a jej konanie (“dej”) voči tomuto prostrediu, ako naopak, aj konanie tohoto prostredia voči nej. Súčasťou tohto konania, ktorým sa rieši životná situácia postavy, je aj rečová komunikácia postavy s prostredím, ako aj vnútorné stavy postavy a jej antagonistov, ktoré s týmto konaním súvisia”³⁶. Je zaujímavé, že pojmy, ktoré sú v štrukturalisticky orientovaných naratologických koncepciách často traktované iba ako čisto technické záležitosti rozprávania, ako naratologické formy a stratégie, v uvedenom výklade náhle “ožívajú”, dostávajú svoj náležitý existenciálny rozmer. Pociťovanie ich “životného dosahu” je však úlohou čitateľa, jeho sympatickej schopnosti³⁷ vžiť sa do situácie danej postavy ako do ľudského osudu protagonistu. Je veľavravné, že Miko osobitne dôrazňuje: pri tomto akte sa nemyslí čitateľ ako abstraktná kategória literárnej komunikácie (adresát, príjemca), ale čitateľ ako *človek*³⁸. Intenzita estetického zážitku totiž v značnej miere závisí aj od toho, nakoľko sú tematizované životné situácie, existenciálne problémy – vo väčšej alebo menšej miere – známe, blízke pre samotného čitateľa z vlastnej, osobnej skúsenosti, nakoľko majú pre neho náležitý “ontologický náboj”. Toto “prekrytie skúsenostných komplexov” postavy a čitateľa netreba vulgarizovať, trivializovať, akoby tu šlo o bezproblémový semiotický vzťah čistej ikonicity. Skôr tu treba hovoriť o *metaforickej referencialite*³⁹ umeleckého obrazu, o schopnosti diela markantne a “živo” evokovať situácie, ktoré sa pociťujú “akoby” naše. Tento náhľad vracia literárnoteoretickej reflexii prepojenosť medzi významom textu a životnou skúsenosťou recipienta, medzi sémantikou a ontológiou a upozorňuje na základnú funkciu skúmaného objektu, t.j. literárneho diela: “Literatúra uprednostňuje antropologické fakty, resp. uplatňuje antropologický aspekt”⁴⁰. Výrazová sústava vznikla tiež uplatnením tohto aspektu, a preto nielen jednotlivé (výrazové) kategórie, ale aj všetky im prislúchajúce jazykové a kompozičné indikátory by sa mali vykladať v týchto intenciách. Slohový postup *rozprávania* a jeho rôzne stratégie, *dialóg*, dominujúci hlavne pri sprítomnení vzťahov medzi jednotlivými

³⁵Miko, F.: *Literárne dielo ako text...* s. 103.

³⁶I.m.

³⁷Miko, F.: *Sujet a sloveso...* s. 81.; *Estetika výrazu...* s. 189.

³⁸I.m. s. 81.

³⁹Ricoeur, P.: *A hármás mimézis*. In: Ricoeur, P.: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Budapest, Osiris 1999, s. 298. prel.: Gergely Angyalosi

⁴⁰Miko, F.: *Od epiky k lyrike...* s. 233.

protagonistami, *opis*, frekventovaný pri zobrazení prostredia a pri charakterizácii vonkajších vlastností a sprítomnení vnútorných, duševno-mentálnych diania postáv.

5. To, že Miková iniciatíva nezostala bez pokračovania, svedčia najmä publikácie Petra Zajaca a Lubomíra Plesníka.

5.1. Zajac vychádza z toho, že témou literárneho diela je vždy “pulzačne nastolená životná situácia”⁴¹ Ide tu prirodzene o zobrazenie, o vyjadrenie životných situácií, o ich *semiotický ekvivalent*. Prostriedkom tejto vyjadrenosti je jazyk, presnejšie povedané jeho funkčne diferencované uplatnenie, čiže *štýl*. Najdôležitejšie výrazové parametre sú obsiahnuté už v tematickom pláne, štýl sa manifestuje spôsobom uchopenia, koncipovania témy⁴². Štýl charakterizuje autor ako “polopriepustnú membránu”, ktorá zaručuje literárnemu dielu “pružnosť, pokiaľ ide o jeho schopnosť absorbovať životné hodnoty, a zároveň pevnosť, pokiaľ ide o jeho vnútornú usporiadanosť, súdržnosť a celistvosť”.⁴³ Takéto chápanie štýlu vychádza z teoretických predpokladov funkčnej štylistiky (štýl ako jednotiaci, integračný a tým aj selekčný a reštriktívny činiteľ výstavby textu, ktorý prispôbuje výber a použitie jazykových prostriedkov požiadavkám cieľu, zámeru prejavu), dáva im však náležitý literárno-antropologický rozmer. Zajac si uvedomuje, že púšťať sa do “problematiky životného sveta nesie zo sebou v literárnej vede riziko triviálnosti a diletantstva”; dodáva však, že oprávňuje k tomu “práve moment dôležitosti toho, čo vlastne literárne dielo tematizuje.”⁴⁴

5.2. Ako poznamenáva Lubomír Doležel, v prácach predstaviteľov pražskej školy sa *funkcia* traktovala jednak ako formálny pojem (pojem funkcie tu označuje štruktúrnú zviazanosť jazykových jednotiek nižšej roviny s jednotkami vyššej) a jednak ako pragmatický pojem (v zmysle úkolu, role jazykového prejavu, resp. spisovného jazyka)⁴⁵. Pragmaticky mienená funkcia vzťahuje jazyk k mimojazykovým faktorom. Práve na význam tejto dvojitvornosti funkcionalizmu naráža v súvislosti s Mikom Lubomír Plesník, keď zdôrazňuje, že u neho dochádza k prechodu od chápania funkcie ako integrujúceho-konstruktívneho činiteľa k funkcii chápanej pragmaticky, ba až existenciálne: “Konštruktívne mienená funkčnosť sa ...u Miku prehodnocuje na účelové bytie pre *spoločenskohistorický subjekt*. Mikova funkcia je teda synonymum existenciálnej hodnoty a ľudského zmyslu veci.”⁴⁶ To však vôbec neznamená, že by Miko (alebo v jeho intenciách

⁴¹ Zajac, P.: *Tvorivosť literatúry*. Bratislava, Slovenský spisovateľ 1990, s. 39.

⁴² Miko to sformuloval tak, že téma má v sebe už aj “základný koncepcno-štýlový impulz”. *Literárne dielo ako text...* s. 97.

⁴³ i.m. s.67.

⁴⁴ i.m. s. 93.

⁴⁵ Doležel, L.: *Roman Jakobson ako badateľ v oboru komunikácie*. Slovo a slovesnosť, 57, 1996, č. 3, s. 163.

⁴⁶ Plesník, L.: *Pragmatické aspekty Mikovej koncepcie textu...* s.103.

Plesník) opustil pôdu verifikovateľných jazykových, semiotických “faktov” a jeho teória by sa rozpustila v nejakom samoučelnom, nekontrolovateľnom, utilitárnom “pragmatizme”. Presvedčajú nás o tom, okrem iného, aj Plesníkové interpretácie diel rôznej znakovkej proveniecie. Otvoriť sa svojmu existenciálnemu horizontu ešte neznamená zrieknuť sa textocentizmu – pravda skúmanie textu v jeho autentickej podobe bytia, ako už bolo povedané, znamená pre príjemcu zároveň pracovať s vedomím, komunikovať so svojím životným svetom. Ide tu o recepcnú realizáciu kvalít daných, kódovaných textom, a to kódovaných práve vďaka funkčne “zaostrenému” použitiu jazyka. Takáto koncepcia literárnej vedy, resp. výrazovej, funkčnej analýzy prináša posun od “pojmového vedenia k skúsenostnej múdrosti”, od “pankonceptualizmu” k “introspektívne poctivej heuristike”⁴⁷ – od funkčnej štylistiky k recepcnej ontológii.

---

⁴⁷ Plesník, L.: *František Miko a príbeh “nitrianskej školy”*. Slovenská literatúra, 47, 2000, č. 3, s. 256.